

Вправа „ПРАВИЛА”

(тривалість - 15 хв.)

Послідовність проведення:

Проведення вправи дисциплінує та полегшує у майбутньому роботу вчителя,

Необхідною умовою вправи є послідовне подання правил з їхніми роз'ясненнями та їх позитивне спрямування.

Перші правила пропонує вчитель, а інші - учні. Після запису кожного-правила необхідно запитати: Чи всі погоджуються із цим правилом? Чи всі розуміють, що означає це правило?

Приклади ПРАВИЛ:

1. Приходити вчасно;
2. Бути позитивними;
3. Говорити від себе;
4. Говорити по черзі;
5. Дотримуватись добровільності;
6. Бути конфіденційним.

Запропонуйте використовувати в разі порушення правил жест - „піднятих рук”.

Питання для обговорення вправи :

1. Чи хочете Ви щось додати?
2. Навіщо ми робили цю вправу?

Поясніть, що ця вправа дає можливість навчитись дотримуватись правил не тільки під час занять, а й у повсякденному житті.

Вправа „ЗНАЙОМСТВО”

(тривалість —15-20 хв.)

Мета проведення вправи: створити доброзичливу, невимушену атмосферу для роботи; спробувати з'ясувати особистісні риси та професійні якості учасників групи, спрямувати роботу семінару на досягнення поставленої мети.

Послідовність проведення: (оберіть один з варіантів):

ВАРІАНТ -1

попросіть учнів назвати своє ім'я та розповісти свою історію (чому батьки так назвали);

назвати рису власного характеру, що починається з літер, які є в імені;

вказати, за що його (її) поважають інші люди.

Для проведення вправи скористайтесь методом незакінченого речення та уявного мікрофона. Щоб уникнути затягування часу, обов'язково наголосіть, що у представленні має бути лише 1 речення та для зразка розпочніть вправу. ("Мене звать Наталія. Народившись у Полтаві, я за логікою своїх батьків, мала бути Наталкою-Полтавкою", "Моє ім'я Петро, я - толерантний").

ВАРІАНТ - II

Поділіть аудиторію на пари й попросіть протягом 2 хв. розповісти один одному про себе (місце проживання, інтереси тощо). Представлення кожного учня у великому колі робить його партнер.

Обмежте час для представлення (до 1 хв.)

Питання для обговорення вправи:

1. Навіщо ми робили цю вправу?
2. Які почуття вона у Вас викликала?
3. Чому Ви особисто навчилися?
4. Які труднощі можуть виникнути при проведенні цієї вправи?

Як працювати в малих групах

Робота в малих групах дозволить вам набути навичок спілкування та співпраці. Обговорення в малій групі - це діяльність, яка дозволяє слухачам обмінюватися досвідом та враженнями чи вирішувати проблему.

Учні об'єднуються у групи по 4-6 осіб і отримують завдання у вчителя. Встановлюється певний визначений учителем час для виконання цього завдання.

Організовується робота в групі так:

Учням слід швидко розподілити ролі у групі.

1. Спікер (керівник групи);
зачитує завдання групи;

організовує порядок виконання;
пропонує учасникам групи висловитися по черзі;
заохочує групу до роботи;
підводить підсумки роботи;
за згодою групи визначає доповідача.

2. Секретар:

веде коротко і розбірливо записи результатів роботи своєї групи;
як член групи має бути готовим висловити думку групи під час підведення підсумків або допомогти доповідачеві.

3. Посередник:

слідкує за часом;
заохочує групу до роботи.

4. Доповідач:

чітко висловлює спільну думку, до якої дійшла група;
доповідає про результати роботи групи.

Інструкції для учнів:

Починайте висловлюватися спершу за бажанням, а потім по черзі.

Дотримуйтесь одного з правил активного слухання, головне, — не перебивайте один одного.

Обговорюйте ідеї, а не особи учнів, які висловили цю ідею.

Утримуйтесь від оцінок та образ учасників групи.

Намагайтесь у групі прийти до спільної думки, хоча в деяких випадках у когось з групи може бути особлива думка і вона має право на існування.

МАГІЧНІ ДРІБНИЧКИ

(рекомендації, які допоможуть вам побудувати навчання найефективнішим шляхом):

Намагайтесь уникати слова "розподіляйтесь", "розподіляти" дітей на пари, трійки, групи тощо. Пам'ятайте: учні об'єднуються! З об'єднаних учнів виростають дорослі, здатні об'єднуватися і працювати разом, виростає об'єднана країна, держава або нація.

Все, що пропонують учні, має бути прийняте й обговорене. Не слід казати їм, що це „правильна чи неправильна відповідь”, варто лише допомогти опанувати інформацію і прийняти власні рішення. Стежте, щоб ніхто з учнів не

залишався поза обговоренням.

Рішення учнів треба сприймати серйозно, якщо ви бажаєте налагодити процес навчання взаємодії й розвитку навичок критичного мислення.

Деякі учні готові активно працювати й у великій групі, але по-справжньому ефективною групова робота буде в групі, що не перевищує 5 - 6 учасників. Великі групи потребують інших технологій!

„Мета план”

(план обміну думками)

Цей метод обміну думками особливий у тому, що учасники не можуть спорити між собою.

Робота виконується на невеликих листках паперу із чітким викладом думок. Цей метод використовується для проведення аналізу ситуації, якою у даний момент займається група.

Організація роботи. Обирається певна проблема. Учасники об'єднуються у групи. У цих групах вони складаються відповіді на питання пов'язані із цією проблемою за 4-ма позиціями:

Реальний стан справ,

Як повинно бути,

Чому у дійсності саме так, а не як повинно бути,

Пропозиції.

Завдання виконується на плакаті за схемою (всі чотири поля заповнює кожна група):

Проблема	
Реальний стан справ.	Як повинно бути?
Чому у дійсності саме так, а не як повинно бути?	Пропозиції.

Як працювати в парах

Робота в парах є різновидом роботи в малих групах. Вона дозволить учням оволодіти вміннями висловлюватися та активно слухати.

Робота учнів організовується таким чином (інструктаж вчителя):

Разом прочитайте надане завдання та інформацію до його виконання.

Визначте, хто говоритиме першим.

Висловіть свої думки, погляди на проблему по черзі.

Прийдіть до спільного рішення.

Визначте, хто представлятиме результати роботи класу та підготуйтеся до представлення.

Для ефективного спілкування в парах:

Зверніть увагу на мову тіла: сідайте обличчям до того, з ким говорите, нахиляйтеся вперед, установіть контакт очима.

Допомагайте співрозмовнику говорити, використовуючи звуки та жести заохочення: кивок головою, доброзичлива посмішка, слова "так-так".

Якщо необхідно, ставте уточнювальні запитання (запитання, які допомагають прояснити ситуацію, уточнити дещо з того, що вже відомо. Наприклад, такі: "Ти маєш на увазі, що ...?", "Чи я правильно зрозуміла, що...?").

Під час висловлювання говоріть чітко, по суті справи, наводячи приклади і пояснюючи свої думки.

Під час активного слухання не слід:

давати поради;

змінювати тему розмови;

давати оцінки людині, яка говорить;

перебивати;

розповідати про власний досвід.

Кожна пара обмінюється своїми ідеями й аргументами з усім класом, що допомагає провести дискусію.

Ротаційні (змінювані) трійки

Діяльність учнів у цьому разі подібна до роботи в парах. Цей варіант кооперативного навчання сприяє активному, ґрунтовному аналізу й обговоренню нового матеріалу з метою осмислення, засвоєння, закріплення його.

Як організувати роботу.

Розробіть різноманітні питання, аби допомогти учням почати обговорення нового або роз'ясненого матеріалу. Використовуйте переважно питання, що потребують неоднозначної відповіді.

Об'єднайте учнів у трійки. Розмістіть трійки так, щоб кожна з них бачила трійку праворуч і трійку ліворуч. Разом усі трійки мають утворити коло.

Поставте кожній трійці відкрите питання (однакове для всіх). Кожен у трійці має відповісти на це питання по черзі.

Після короткого обговорення запропонуйте учасникам розрахуватися від 0 до 2. Учні з номером 1 переходять до наступної трійки за годинниковою стрілкою, а учні з номером 2 переходять через дві трійки проти годинникової стрілки. Учні з номером 0 залишаються на місці й є постійними членами трійки. Результатом буде зовсім нова трійка.

Ви можете змінювати трійки стільки разів, скільки у вас є питань. Так, наприклад, коли проходить три ротації, кожен учень зустрічається із шістьма іншими учнями.

„Пошук інформації”

Різновидом роботи в малих групах є командний пошук інформації (зазвичай тієї, що доповнює раніше прочитану вчителем лекцію або матеріал попереднього уроку, домашнє завдання), а потім відповіді на запитання.

Використовують з метою поживлення сухого, іноді нецікавого матеріалу.

Для груп розробляють запитання, відповіді на які можна знайти в різних джерелах інформації. Ними можуть слугувати:

- роздатковий матеріал;
- документи;
- підручники;
- довідкові видання;
- доступна інформація на комп'ютері;
- артефакти (пам'ятки матеріальної культури);
- прилади.

Учнів об'єднують у групи. Кожна група отримує запитання з теми уроку. Визначають час на пошук та аналіз інформації. Наприкінці уроку заслуховують повідомлення від кожної групи, які потім повторюються або доповнюються всім класом.

„Мозковий штурм”

Це – ефективний метод заохочення творчої активності швидкого генерування великої кількості ідей. Він спонукає учнів розвивати уяву і творчість, відверто висловлювати думки, знаходити кілька рішень конкретної проблеми. Його слід застосовувати саме для вирішення конкретних проблем або пошуку відповіді на якесь питання.

Порядок проведення:

Запропонуйте учням сісти так, щоб вони почувалися зручно і невимушено.

Визначте основні правила (див. нижче).

Повідомте їм проблему, яку треба вирішити.

Запропонуйте учасникам висловити свої ідеї.

Записуйте їх в порядку надходження. Не вносьте в ідеї жодних коректив.

Спонукайте учасників до висування нових ідей. Додаючи при цьому свої власні.

Намагайтеся уникати глузування, коментарів або висміювання будь-яких ідей.

Продовжуйте доти, доки надходитимуть нові ідеї.

Наостанку обговоріть та оцініть запропоновані ідеї.

Правила проведення „мозкового штурму”, які варто запропонувати учням:

Почніть висувати ідеї щодо розв'язання проблеми. Ідеї можуть бути будь-якими, навіть фантастичними.

Один з вас записуватиме їх на дошці.

Коли кожен і кожна вважатимуть кількість поданих ідей достатньою, їх висування припиняється.

Після того як ідеї зібрано, вони групуються, аналізуються, розвиваються всім класом.

Відбираються ті ідеї, що, на думку класу, допоможуть вирішенню поставленої проблеми.

Під час "мозкового штурму":

намагайтеся зібрати якомога більше ідей;

заставте працювати свою уяву: не відкидати ніяку ідею тільки тому, що

вона суперечить загальноприйнятій думці;
можете подавати скільки завгодно ідей або розвивати ідеї інших;
не обговорюйте і не критикуйте висловлення інших.

Займи позицію

Цей метод допоможе вам обговорення чи дискусію зі спірного питання, надасть можливість висловитися кожному і кожній, продемонструвати різні думки з теми, обґрунтувати свою позицію або навіть перейти на іншу в будь-який час, якщо аргументи протилежної сторони були переконливими. Слід використовувати дві протилежні думки, які не мають однозначної (правильної) відповіді.

Порядок проведення:

Розмістіть плакати в протилежних кінцях кімнати. На одному з них написано „Згоден (згодна)”, на іншому – „Не згоден (не згодна)”, на третьому – „Не визначився (не визначилася)”. Як інший варіант, - на плакатах можна викласти протилежні позиції щодо проблеми: наприклад „пробувати наркотики заборонено” і „пробувати наркотики дозволено всім”.....

Вивісьте (розкажіть) правила проведення вправи (див. нижче) з можливим обговоренням.

Після того як учитель назве тему учні стають біля відповідного плакату, залежно від їхньої думки з обговорюваної проблеми.

Дається кілька хвилин для підготування до обґрунтування своєї позиції.

Вислуховуються різні точки зору по кілька учасників від кожної позиції (учні обираються довільно, за власним бажанням).

Вислухавши різні точки зору, запитайте чи не змінив хтось із учасників своєї думки, чи не бажає перейти до іншого плакату? Якщо такі учні є, слід попросити їх обґрунтувати причини свого переходу.

Попросіть учнів назвати найпереконливіші аргументи своєї та протилежної сторони.

Правила проведення вправи, що пропонується учням:

Говорити по черзі, не переривати.

Одночасно говорить тільки одна людина.

Не сперечатися між собою. Наводити нові причини або ідеї.

Перейти від одного плакату до іншого можна у будь-який час. Будьте готові пояснити причини зміни своєї позиції.

Вислухайте аргументи й ідеї інших. Якщо вас запитують, будьте готові сказати, які аргументи або ідеї вам сподобалися найбільше.

Шкала думок

Різновидом методу "займи позицію" є метод "шкала думок". Підготувавши аргументи щодо проблеми, яка обговорюється, розташуйтеся однією лінією у будь-якому вільному місці класу (наприклад, біля дошки). Визначити вам ваше місце допоможуть плакати, що розміщуватимуться на початку, посередині та у кінці шкали ("згодна, згоден на 100%", "згодна, згоден на 50%", "згодна, згоден на 0%"). Після аргументації всіма, хто вишикувався по шкалі, ви можете змінити свою позицію, пояснивши, які саме аргументи вплинули на ваше рішення.

Навчаючи — вчуся

Цей метод надасть учням можливість взяти участь у навчанні та передачі знань своїм однокласникам.

Порядок організації роботи:

Після того як учитель роздасть учням картки із завданням, слід ознайомитися з інформацією, що міститься на них.

Якщо учневі щось незрозуміле, слід запитати про це в учителя, перевіривши, чи правильно він розуміє інформацію.

Учень ознайомлює зі своєю інформацією у доступній формі інших однокласників.

Слід говорити тільки з однією особою. Переказавши їй свою інформацію, та уважно вислухавши інформацію від неї;

Коли час виконання вправи сплине, учні розказують у класі, про що вони дізналися від інших.

Мікрофон

Метод "мікрофон" надасть можливість кожному й кожній сказати щось

швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію.

Правила проведення:

Вчитель учням: „уявіть, що у вас в руках мікрофон і вам потрібно висловити думку”.

Говорить тільки той або та, у кого "уявний" мікрофон;

Подані відповіді не коментуються і не оцінюються.

Незакінчені речення

Цей прийом часто поєднують із „мікрофоном”. Він дає змогу ґрунтовніше працювати над формою висловлення власних ідей, порівнювати їх з іншими. Робота за такою методикою дає присутнім можливість долати стереотипи, вільніше висловлюватися стосовно запропонованих тем, відпрацьовувати вміння говорити стисло, але по суті й переконливо.

Як організувати роботу.

Визначивши тему, з якої учні будуть висловлюватися в колі ідей або використовуючи уявний мікрофон, учитель формулює незакінчене речення і пропонує учням закінчувати його. Кожен наступний учасник обговорення має починати свій виступ із запропонованої формули. Учасники працюють із відкритими реченнями, наприклад: „на сьогоднішньому уроці для мене найважливішим відкриттям було...”; або: „ця інформація дає нам підстави для висновку, що...”; або: „це рішення було прийнято, бо...”тощо.

Метод „прес”

Метод "прес" використовується у випадках, коли виникають суперечливі питання і вам потрібно зайняти й аргументувати чітко визначену позицію з суспільної проблеми, що обговорюється. Метою застосування цього методу є надання учням та ученицям можливості під час уроків навчитися формулювати й висловлювати свою думку з дискусійного питання аргументовано в чіткій та стислій формі.

Метод "прес" має таку структуру та етапи (слід роздати (написати на дошці, на плакаті) учням матеріали, в яких зазначені чотири етапи методу):

1. ПОЗИЦІЯ

Я вважаю, що ...

(висловіть свою думку, поясніть, у чому полягає ваш погляд)

2. ОБГРУНТУВАННЯ

...тому, що...

(наведіть причину появи цієї думки, тобто на чому ґрунтуються докази на підтримку вашої позиції)

3. ПРИКЛАД

... наприклад...

(наведіть факти, які демонструють ваші докази, вони підсилять вашу позицію)

4. ВИСНОВКИ

Отже (тому}, я вважаю...

(узагальніть свою думку, зробіть висновок про те, що необхідно робити; тобто, це є заклик прийняти вашу позицію)

Захищаючи свою позицію, намагайтесь дотримуватися структури методу "прес".

Розігрування ситуації за ролями

Рольова гра — це невеличка п'єса, яку можна поставити на уроці. В її основі лежить імпровізація. Учні інсценують запропоновані вчителем ситуації. Метою розігрування конкретної життєвої ситуації за ролями є визначення учнями власного ставлення до неї, набуття ними досвіду шляхом гри, подальший розвиток уяви й навичок критичного мислення; сприяння висловленню суджень та думок; виховання здатності знаходити і розглядати альтернативні можливості дій; співчування іншим.

Порядок підготовки й реалізації:

Якщо рольову гру використовують у навчальному процесі, вона потребує ретельної підготовки. Початкові вправи мають бути простими, з подальшим складенням.

Є чотири основні елементи: а) попереднє планування і підготовка вчителя, б) підготовка і тренування учнів, в) активна участь класу в проведенні вправи, г) ретельний аналіз і обговорення з приводу вправи.

Не очікуйте відшліфованої гри від самого початку. Дайте учням змогу провести рольову гру й імітувати історичні та сучасні ситуації. Змінюйте види

діяльності.

Такі вправи треба проводити в обстановці довіри, щоб учні не почувалися ніяково. Учні мають розуміти, що реагувати можна по-різному. Практика допоможе учням почуватися впевненіше під час проведення цих вправ.

Після завершення вправи учасники та „спостерігачі” ретельно і поглиблено аналізують набутий досвід, власні думки і почуття.

Після проведення гри необхідно вивести дітей із ролей. Для цього проводять детальне обговорення ситуації. Пам'ятайте, що кожен (кожна) мають відповісти на запитання:

Як ви почувалися в тій чи іншій ролі?

Що подобалося під час гри, а що ні -?

Яким чином цей досвід може вплинути на ваше подальше життя?

Рекомендації вчителя для учнів-виконавців:

чітко дотримуйтеся своєї ролі;

слухайте інших "акторів" і вчителя;

не коментуйте дій інших, перебуваючи в ролі;

ставтесь до своєї ролі як до реальної життєвої ситуації, в яку потрапили

Аналіз ситуації

Учні можуть аналізувати:

нормативно-правові акти (закони, постанови ...),

статті із періодики (газет, журналів.....),

статистичні данні,

історичні джерела,

художню літературу, тощо.....

Цей метод є надзвичайно важливим при правильному та ефективному його застосуванні. У процесі його використання учні здійснюють самостійний пошук і добір інформації; критично її аналізують, оцінюють достовірність; аналізують специфіку конкретної доби, ситуації за якої був створений певний текст, а також погляди його автора.

Аналіз ситуації відбувається за схемою:

А) факти: Що відбулося? Хто є учасниками справи? Що ми про них знаємо? Які факти є важливими?

Які є другорядними?

Б) проблеми: В чому полягає конфлікт? Яке питання ми повинні вирішити для розв'язання ситуації?

В) аргументи: Якими є ваші аргументи на захист кожної зі сторін ситуації?

Г) рішення: Яким буде рішення зі справи? Якими є причини вашого рішення? Якими можуть бути його наслідки?

Дискусія

Дискусія дає прекрасну нагоду виявити різні позиції з певної проблеми або з суперечливого питання. Обговорення в ході дискусії навчить учнів слухати свого співрозмовника та подавати переконливі аргументи. Для того щоб вона була відвертою, необхідно створити в класі атмосферу довіри та взаємоповаги.

При проведенні дискусії слід дотримуватись таких правил:

Говорити по черзі, а не всі одночасно.

Не перебивати того, хто говорить.

Критикувати ідею, а не особу, яка її висловила.

Поважати всі висловлені думки (позиції).

Не сміятися, коли хтось говорить, за винятком хіба що жарту.

Не змінювати тему дискусії.

Намагатися заохочувати до участі в дискусії інших.

У класі ви можете доповнити ці правила, прийняти їх після обговорення та дотримуватися під час проведення дискусій.

Ток-шоу

Метою "ток-шоу" є набуття навичок публічного виступу та дискутування.

Учитель на такому уроці є ведучим на "ток-шоу".

Робота організується таким чином:

Оголошується тема дискусії.

Запрошуються "гості" висловитися із запропонованої теми.

Слово надається глядачам, які можуть висловити свою думку або поставити запитання "запрошеним" за одну хвилину.

"Запрошені" мають відповідати якомога коротше і конкретніше.

Ведучий може ставити своє запитання або переривати промовця через ліміт часу.

Ця форма роботи допоможе учням навчитися брати участь у загальних дискусіях, висловлювати й захищати власну позицію.

Ажурна пилка

Метод дозволяє учням працювати разом, щоби вивчити значну кількість інформації за короткий відтинок часу, а також заохочує учнів допомагати один одному вчитися, навчаючи.

Під час роботи за методом "ажурна пилка" учні повинні бути готовими працювати в різних групах.

Спершу кожен учень працюватимете в "домашній" групі. Завданням для кожного учня у домашній групі є аналіз та засвоєння певної порції інформації на такому рівні, щоб він був здатний чітко і зрозуміло викласти її з метою навчання інших учнів.

Потім в іншій групі, яка називається експертною, такі учні виступатимуть в ролі "експертів" із питання, над яким вони працювали в домашній групі, вчитимуть цій інформації інших та відповідатимуть на їхні питання. В експертній групі учні також повинні отримати інформацію від представників інших груп. Завдання експертної групи — здійснити обмін інформацією.

В останній частиш уроку учні знову повертаються до своєї "домашньої" групи, щоби поділитися тією новою інформацією, яку їм надали учасники та учасниці інших груп. Їхнім завданням тепер буде знов обмінятись інформацією, узагальнити її та виробити спільні рішення разом з учасниками домашньої групи.

Порядок роботи в домашніх групах такий:

кожна група отримує завдання, вивчає його та обговорює свій матеріал;

бажано обрати в групі головуючого, тайм-кіпера (той, хто слідкує за часом); та особу, яка ставить запитання, аби переконатися, що кожний (кожна) розуміє зміст матеріалу.

Порядок роботи в експертних групах буде таким:

після того як учитель об'єднав вас у нові групи, ви стаєте експертами з тієї теми, що вивчалась у вашій "домашній" групі;

почережно кожний або кожна мають за визначений вчителем час якісно і в повному обсязі донести інформацію членам інших груп і сприйняти нову інформацію від представників інших груп.

Під час повернення до "домашніх груп":

учні мають поділитися інформацією з членами своєї "домашньої" групи про нову інформацію, яку вони отримали від представників інших груп, узагальнюють її;

учні виробляють спільні висновки та рішення.

Таким чином, за допомогою методу "ажурна пилка" за короткий відтинок часу можна отримати велику кількість інформації.

Коло ідей

Цей метод є ефективним щодо вирішення гострих суперечливих питань і корисним для створення списку ідей. Цей метод дозволяє залучити усіх учнів до дискусії. Він добрий, коли відбувається загально класне обговорення питання або виступають доповідачі від малих груп.

Метою методу є залучення всіх до обговорення поставленого питання. Він дозволяє уникнути ситуації, коли перша група, що, виступає, подає всю інформацію з проблеми.

Порядок проведення:

учитель висуває дискусійне питання та пропонує обговорити його в кожній групі;

після того як вичерпався час на обговорення, кожна група, представляє лише один аспект того, що ви обговорювали;

групи висловлюються почережно (по колу), поки не буде вичерпано всі відповіді;

під час обговорення теми на дошці складається список зазначених ідей.

Цей метод можна застосовувати й при створенні списку ідей. Попросіть кожного подавати по одній ідеї по черзі.

Цей метод є ефективним також під час вирішення гострих проблем. Попросіть учнів написати свою думку або ідею на аркуші паперу без імені. Вчитель збирає усі відповіді і складає список зазначених у них ідей на дошці або починає дискусію, користуючись інформацією з карток.

Суд від свого імені

Цей метод дозволить учням отримати уявлення про спрощену процедуру винесення судового рішення та провести рольову гру — судовий процес із мінімальною кількістю учасників від трьох осіб: судді, що слухатиме обидві сторони і винесе остаточне рішення, позивача та відповідача (якщо йтиметься про розгляд кримінальної справи, то учасниками будуть обвинувач та обвинувачений).

Після того як учитель об'єднав вас у три групи — судді, позивачі та відповідачі, протягом відведеного часу:

судді — знайомляться зі судовою процедурою та готують запитання до обох сторін;

позивачі — обговорюють зміст вступної промови та можливі аргументи;

відповідачі — готують зміст заяви-відповіді та аргументи захисту.

Після того як сплине час, відведений учителем, учні об'єднуються в групи по три особи – суддя, позивач, відповідач. Відтепер можна починати судовий розгляд справи у кожній групі за таким порядком:

Суддя викладає суть справи.

Заслуховується заява позивача.

Позивач викладає аргументацію, суддя ставить йому запитання.

Відповідач викладає аргументи захисту, суддя ставить йому запитання.

Суддя виносить рішення.

"Судді" оголошують свої рішення після об'єднання груп у велике коло.

Різновидом методу "суд від свого імені" є такий спосіб, коли "судове засідання" відбувається за участю трьох груп одночасно:

групи "суддів", групи "захисників", групи "прокурорів". Кожна група по черзі має слово під час процедури: спочатку "прокурори", потім "захисники", нарешті "судді" — вони приймають та мотивують рішення.

Пущений по колу лист паперу

Цю техніку слід використовувати для збору максимальної кількості інформації.

Організація роботи. Клас ділиться на групи. Кожна група отримує окреме завдання, наприклад, визначити фактори, причини, наслідки тощо. Всі групи сидять у формі кола. Кожна група (одночасно працюють всі групи) визначає у своєму колі одну причину (наслідок, фактор, тощо), записуючи її на листку. Цей листок вона передає наступній групі, і таким чином, листок ходить по колу до тих пір, поки дана тема не буде вичерпаною.

Слід звернути увагу на те щоб учасники заняття не дублювали вже записаних думок.

Акваріум

Цей метод є ефективним для розвитку вмінь дискусування в малих групах.

Після того як учитель об'єднав учнів у три-чотири групи (4-6 учнів) і надав кожній із них завдання та необхідну інформацію, одна з груп сідає в центр кола (класу), утворивши внутрішнє коло. Поки група займає місце в центрі, вчитель знайомить клас із цим завданням і нагадує правила дискусії у малих групах.

Учасники та учасниці цієї групи обговорюють запропоновану вчителем проблему таким чином:

один з групи прочитує вголос ситуацію,
група обговорює ситуацію у ході дискусування;
приймається спільне рішення, або підсумовується дискусія.

На цю роботу групі відводиться 3-5 хвилин. Усі інші учні класу не втручаються в обговорення, а лише спостерігають за ходом дискусії — вони знаходяться начебто за товстим склом акваріума.

Після цього група повертається на свої місця, а вчитель ставить класу запитання:

Чи погоджуєтесь ви з думкою групи?
Чи була ця думка достатньо аргументованою, доведеною?
Який аргумент ви вважаєте найпереконливішим?

Така бесіда триває 2-3 хв., а місце першої групи в "акваріумі" займає інша група та обговорює наступну ситуацію.

Усі групи по черзі мають побувати в "акваріумі", і діяльність кожної з них мусить бути обговорена класом.

Наприкінці вчитель має прокоментувати ступінь володіння навичками дискусії у малих групах і звернути увагу на необхідність та напрями подальшого вдосконалення цих навичок – 2-3 хв. У межах „Акваріуму2 можна підсумувати весь урок, або, за браком часу, обмежитись обговоренням роботи кожної групи.

"Діалог Ривіна"

Робота за методикою Ривіна передбачає читання або вивчення тексту абзацами. Під абзацом слід розуміти частину тексту, до 12 лінійок, яка має закінчену думку і зміст якої можна передати і реченням (до 10 слів). Для вивчення абзацу необхідно спочатку з'ясувати його суть. Для виокремлення головної думки кожного абзацу пропонується:

Знайдіть у тексті нові слова і словосполучення.

Поясніть їх значення своїми словами чи прочитайте за текстом. При необхідності користуйтеся додатковою літературою.

Складіть речення з новими словами, переконайтеся чи правильно їх зрозуміли.

Знайдіть ключове (головне) слово чи словосполучення абзацу.

Усно поясніть чому ви вважаєте його ключовим.

Складіть речення з ключовим словом, щоб передати ідею абзацу. Придумайте друге речення. Виберіть на ваш погляд краще.

Краще речення запишіть у зошит.

Ключового слова в абзаці може не бути. Назвіть основні об'єкти (предмети, явища, персонажі, події), про які йде мова в цьому абзаці.

Встановіть зв'язки, залежність між цими об'єктами.

Складіть речення, яке виражає суть абзацу. Придумайте друге. Виберіть краще.

Підготуйте відповіді на питання, запропоновані вчителем, учнями чи подані в підручнику.

Складіть запитання для товариша.

Придумайте опору для пояснення змісту абзацу молодшому учневі.

Виясніть перспективу розвитку ідеї, проблеми, ознаки, сферу застосування нових понять.

Пов'яжіть засвоєну інформацію з раніше вивченим чи прочитаним матеріалом.

Ця методика розцінюється педагогами-науковцями як місток для формування більш складних умінь: читання пункту, сторінки, розділу.

"Діалог Сократа"

На сьогоднішній день одним з найважливіших методів навчання є "Діалог Сократа", у рамках якого учні самостійно формують проблеми суспільного життя та пропонують альтернативні шляхи їх розв'язання. Цей метод покликаний допомогти молодим людям сформувати своє ставлення до важливих юридичних, етичних та соціальних проблем.

Сократівський стиль характеризується використанням аналогії як способу виявлення суперечності в учнівських висловлюваннях. Однією з причин виникнення соціальних конфліктів (учнівських в тому числі) є існування різних поглядів на те чи інше суспільне явище. Для того, щоб їх подолати, людям необхідно обмінюватись своїми думками і прагнути долати суперечки, займаючи певні позиції, в яких відображаються справедливість та людська гідність — дві фундаментальні цінності демократичного суспільства. З допомогою "Діалога Сократа" учня можна змусити перевірити логічність та послідовність своєї позиції і визначити сферу її застосування.

Для проведення сократівського діалогу слід визначити суспільну проблему — об'єкт обговорення. Це можуть бути різноманітні питання, що стосуються управління державою чи суспільством, котрі потребують прийняття офіційними особами рішення або певних дій громадян. Вивчаючи ці питання, учні вчаться знаходити шляхи їх вирішення. Суспільна проблема може бути сформульована у вигляді запитань такого типу: Чи треба забороняти смертну кару? Чи є корисним для людства використання атомної енергії? Чи можу я звернутися до представників влади із протестом проти обов'язкової військової служби?

Усвідомлення суспільних цінностей дає змогу учням об'єктивно аналізувати суперечливі ситуації суспільного життя. Переважно конфлікт виникає унаслідок різних етичних настанов. Учасники дискусії повинні ознайомитися і зрозуміти визначення, цінності та фактичний матеріал, що його використовують їхні опоненти. Основною перешкодою під час обговорення проблеми є неоднозначне трактування термінів. Для того, щоб уникнути ускладнень, учасникам обговорення слід визначитись в термінах (спробувати

використати загальноприйняте визначення терміну, звернувшись до словника, прийти до згоди стосовно значення поняття; визначити на конкретних прикладах відповідність поняття своєму визначенню).

Найголовніше у запропонованій навчальній моделі — з'ясування позиції учнів. Вона передбачає такі етапи:

Ознайомлення із сутністю справи. Вчитель зачитує завдання учням, яке треба опрацювати. Вони обговорюють, як певний випадок стосується школи, громади чи їх особисто: виділяють основні моменти випадку, аналізують, хто як діяв і чому.

Визначення завдання. Учні вибудовують факти в єдину систему, пояснюючи, які цінності опрацьовуватимуть (свобода слова, захист спільного добробуту, місцева автономія, рівність можливостей тощо). Вибирається питання для обговорення.

Прийняття позиції. Учні пропонується визначити позицію та обґрунтувати її.

Дослідження мотивів для визначення позиції. Детальне дослідження та аргументація різних позицій учнів.

Перегляд і утвердження позиції. Відбувається визначення позицій учнів, її підґрунтя; аналізуються аналогічні ситуації.

Перевірка позицій за допомогою фактичного матеріалу, уважне опрацювання фактів. Учитель допомагає учневі з'ясувати, чи втримає він свою позицію за будь-яких умов. Тут доцільно виділити два під етапи: аналіз та аргументацію. Аналіз дій відбувається у вигляді обговорення цінностей та питань. Це дає матеріал для подальшого дослідження. Аргументація, побудована на протиставленні, повинна сприяти утвердженню позиції учня.

Допоможуть в роботі учителю такі запитання:

Чи достатньо обґрунтованою є ваша (твоя) позиція?

Чи доказовими є ваші (твої) аргументи?

Чи доведеним є фактичний матеріал, що використовуєте?

Якими є (будуть) наслідки запропонованих позицій?

При яких обставинах ви (ти) зможете змінити вашу позицію?

Очікуваний результат: оволодіння учнями навичками визначення суспільних проблем, аналізу питання, визначення позицій на основі цінностей; набуття умінь розв'язувати термінологічні, фактичні та ціннісні суперечності, вести діалог. Така модель сприяє розвитку плюралізму та поваги до думки інших людей.

Метод "Снігова куля"

("Два — чотири — вісім")

Використовується, коли необхідно, щоб учасники обговорили якесь питання спершу в парах, потім у квартетах, пізніше в октетах тощо. Важливим для навчання як викладення так і вислуховування поглядів, аргументів, характеристики речей, ознайомлення з різними підходами. Переваги методу в тому, що навчає вести переговори і робити вибір. Проте слід пам'ятати, що його використання (багаторазове повторення) буде ефективним тоді, коли проблема цього варта.

Організація роботи:

Задайте учням питання для обговорення, дискусії тощо.

Об'єднайте учнів у пари і дайте час для обговорення завдання і прийняття узгодженого рішення. Попередьте, що пари обов'язково мають досягти згоди (консенсусу) щодо відповіді або рішення.

Об'єднайте пари в четвірки і обговоріть попередньо досягненні рішення щодо поставленої проблеми. Прийняття спільного рішення є обов'язковим.

Об'єднайте четвірки в більші групи і дайте час на обговорення питання, узгодження позицій і вироблення спільного рішення.

Метод " Карусель"

Ефективний для одночасного включення всіх учасників в активну роботу з різними партнерами (групами). Передбачає:

підбір аргументів кожним учасником на задану тему;
вислуховування одним учнем достатньо великої кількості однокласників;
пошук нових аргументів, прикладів для підсилення власної позиції, результатів роботи групи.

Організація роботи:

А) 1. Розставте стільці для учнів у два кола.

2. Учні, що сидять у внутрішньому колі, розташовані спиною до центру, а в зовнішньому — обличчям. Таким чином, кожен сидить навпроти іншого, висловлює і вислуховує свої ідеї (аргумент, приклад).

3. Внутрішнє коло нерухоме, а зовнішнє — рухливе: за сигналом ведучого всі його учасники пересуваються на один стілець вправо і виявляються

перед новим партнером з яким повторюють ту саму процедуру. Мета — пройти все коло, виконуючи поставлене завдання.

Б) При організації роботи в групах, необхідно "пускати по колу" результати роботи кожної групи (заповнений аркуш, створена таблиця, намальований сюжет тощо) для поповнення новими ідеями, поглиблення новим змістом тощо.

Метод "Броунівський рух"

Метод, який дозволяє кожному учневі виступити у „ролі учителя", передаючи свої знання однокласникам. Використання „Броунівського руху" дає можливість багаторазового повторення одним учнем „своєї частини навчального матеріалу", ознайомлення з іншими і систематизації загальної картини теми.

Організація роботи:

Кожний учень повинен отримати свій „навчальний блок" з теми (пункт параграфу, текст на окремому листочку, витяг з документу тощо).

Протягом декількох хвилин учні читають інформацію. Важливим є переконатися, чи розуміють вони прочитане.

Запропонуйте їм почати ходити по класу і знайомити зі своєю інформацією інших однокласників.

Учень може одночасно спілкуватися тільки з однією особою. Завдання полягає в тому, щоб поділитися своїм фактом і самому отримати інформацію від іншого учня. Протягом відведеного часу треба забезпечити спілкування кожного учня з максимальною кількістю інших для отримання якомога повної інформації з теми.

Після того, як учні завершать цю вправу, запропонуйте їм розповісти, відтворити отриману інформацію. Проаналізуйте та узагальніть отримані ними знання. Відповіді можуть записуватись на дошці.

Метод проектів

Проект — в буквальному значенні — це „кинутий наперед", тобто прототип якогось виду діяльності. Цей метод є чудовим дидактичним засобом активізації пізнавальної діяльності, розвитку креативності і одночасно формування певних рис особистості.

Ця педагогічна технологія зорієнтована на застосування фактичних знань

та набуття нових (часто шляхом самоосвіти) і є прикладом поєднання урочної та позаурочної діяльності. Тема проекту завжди є чимось більшим ніж навчальні завдання. Педагогічна література подає кілька типів проектів, що використовуються у шкільному навчанні.

1. Дослідницькі проекти, які цілком підпорядковані логіці дослідження і мають структуру, наближену або повністю відповідну справжньому науковому дослідженню (аргументація, актуальність теми, визначення проблеми, предмета і об'єкта дослідження, окреслення завдань, методів дослідження, джерел інформації, висування гіпотез, означення шляхів її розв'язання, обговорення отриманих результатів, їх оформлення).

2. Творчі проекти, які не мають детально опрацьованої структури діяльності учасників. Вона лише накреслюється і розвивається відповідно до жанру і форми кінцевого результату (спільна газета, твір, відеофільм, драматизація тощо.)

3. Пригодницькі та ігрові проекти, які також не мають чіткої структури. Вона визначається під час опрацювання учасниками проекту ролей, зумовлених характером і змістом проекту (історичні особи, вигадані герої, які імітують офіційні та ділові відносини).

4. Інформаційні проекти, які зорієнтовані на збирання інформації, мають чітку структуру (мета, актуальність, методи отримання і обробки інформації, оформлення результатів та їх презентація).

5. Практично-організаційні, спрямовані на вироблення конкретної програми дій, методичних рекомендацій.

Методика виконання проектів передбачає:

Вибір теми або проблеми. Теми може запропонувати вчитель або ж їх вибирає клас безпосередньо із тих пропозицій, які були запропоновані під час „мозкової атаки”.

Планування проекту. Вчитель і учні узгоджують всі складові процесу виконання проекту (на який час він розрахований, які ресурси будуть використані, яким чином учні працюватимуть (групою чи поодиночки).

Процес дослідження / дії.

Результати і / чи висновки.

Представлення результату роботи.

Оцінка результатів і процесу.

Проект може бути монопроектним, міжпредметним і надпредметним. Виконання проектів має різні етапи, однак на всіх етапах необхідно

наголошувати, що відповідальність учнів за їхнє навчання лежить на них самих.

Це дуже ефективний спосіб співпраці у рамках узгодженої теми чи питання. Він вчить окреслювати цілі, планувати (структурувати) роботу, оцінювати результати. Передбачає високу активність і незалежність виконавців проекту.

Метод демаршів

Демарш (від фр.demarche — дія, вчинок) - особлива форма навчального заняття (урок або кілька уроків), яка базується на практичних діях, пов'язаних певним пізнавальним завданням і призначених для творчого самостійного виконання учнями. Робота за цим методом передбачає співробітництво, проблемне навчання, суб'єкт — суб'єктні відносини, впровадження дискусії. Основним завданням методу є перетворення навчання у постійний пошук. Змістом навчання є певні способи діяльності, які використовуються учнями під час розв'язання проблемних ситуацій та їх обговорення в групі та в класі. Тому визначений програмою матеріал подається як серія проблем.

Оптимальною є групова робота учнів, оскільки вона поєднує в собі індивідуальний пошук і обмін ідеями. Контроль з боку вчителя має непрямий характер. Всіляко заохочується само- і взаємоконтроль та самооцінка. Використовуючи метод демаршу, вчитель підбирає факти, що містять протиріччя (про історичні події, історичних діячів). Після аналізу документів учні самі формулюють проблему і за допомогою мозкового штурму визначають шляхи її вирішення. Залежно від кількості запропонованих варіантів формуються дослідницькі групи (вони досліджують причини, хід, наслідки історичних подій) та підводять підсумки шляхом дискусії.

Метод усіх можливих варіантів ("дерево рішень")

Так називається техніка, яка використовується для раціоналізації процесу прийняття рішень у ситуації, коли неможливо дати простої й однозначної відповіді на поставлене завдання. Застосовується вона також при аналізі ситуацій і допомагає досягти повного розуміння причин, що привели до прийняття того чи іншого важливого рішення в минулому.

Зокрема, слід відзначити ефективність його використання на уроках під час аналізу суперечливих подій та явищ.

Учасники обговорення детально аналізують усі можливі варіанти рішень і виписують у колонки переваги та недоліки кожного з них, а також ті наслідки, до яких вони можуть привести. У ході обговорення учні заповнюють таблицю.

Ця методика дозволяє учням краще зрозуміти механізм прийняття складних рішень, проаналізувати суперечливі дані. Вчитель отримує можливість точніше оцінити рівень базових знань та виявити ступінь підготовки учнів

Проблема

Варіант 1	
Переваги	Недоліки
Варіант 2	
Переваги	Недоліки
Варіант 3	
Переваги	Недоліки
	Недоліки

Методика проведення обговорення:

Учитель формулює завдання для обговорення.

Учасники отримують базову інформацію з проблеми, історичні документи, факти тощо (це може бути частиною домашнього завдання напередодні обговорення).

Учитель об'єднує учнів у групи по чотири-п'ять осіб та визначає час для виконання завдання (10-20 хв.). Працюючи в групах, учні заповнюють таблицю, записуючи в стовпчики переваги і недоліки кожного варіанта, і приймають рішення з проблеми.

Представники кожної групи доповідають про результати. Учитель порівнює отримані результати, запитує чому групи прийняли такі рішення, відповідає на запитання учнів.

Метод вільних дебатів

Вільні дебати у великих аудиторіях (декілька десятків учасників) дають змогу продемонструвати знання, поділитися досвідом, ідеями. Використання цієї форми дискусії має на меті навчити учнів висловлювати свої погляди спокійно, у товариській атмосфері. Учасники дискусії повинні вміти подати аргументи "за" чи "проти" ідеї, що її обговорюють; переконати опонентів у правильності своєї позиції за допомогою чіткої аргументації. Неприйнятними при тому є будь-які агресивні випадки в бік співрозмовників. Час виступу кожного учасника під час дебатів обмежений та однаковий для усіх.

Практика проведення дебатів показує, що для ефективного обговорення проблеми необхідно створити групу у складі двадцяти осіб і дати час до 45 хв. Обговорення повинен проводити ґрунтовно підготовлений, досвідчений керівник, який має авторитет серед учасників.

Методика проведення дебатів:

під час підготовки дискусії її керівник має спланувати загальний хід бесіди і повідомити учасникам тему запланованої дискусії;

відкриваючи дебати, ведучий нагадує тему та представляє план проведення обговорення;

ведучий стежить за регламентом та обмежує виступи учасників - 3-5 хв. Він прагне залучити до дискусії якомога більшу кількість учасників, надаючи їм слово;

упродовж дискусії ведучий виносить на обговорення наступні пункти плану та підводить підсумки кожного пункту.

Після закінчення обговорення керівник підбиває загальний підсумок обговорення або надає таку можливість одному з учасників, аналізуючи подібність та відмінність позицій з кожного питання. Підсумовуючи, доцільно використати таблицю, складену під час дискусії, накресливши її на великому аркуші паперу чи збільшивши її з допомогою проектора.

Метод Таби

Хільда Таба в 1969 році на підставі своїх досліджень розробила ряд рекомендацій, що можуть бути застосовані при вивченні громадянсько-нознавчих

понять на різних уроках. Пропонуємо дві методики з такими рекомендаціями.

У цих методиках подані питання, які варто задавати учням у зазначеному порядку. Перша методика призначена для того, щоб:

- визначити, що учні знають з теми, яку треба розглянути;
 - оцінити знання, які вони отримали в результаті вивчення теми;
 - залучити до обговорення досліджуваної теми всіх учнів у класі.
- У цій методиці використовуються такі три види запитань:
- питання, що відкриває обговорення теми заняття;
 - питання, що дозволяє провести узагальнення;
 - питання, що дозволяє дати визначення досліджуваним фактам.

Приклади	Призначення питання
Питання, що відкривають обговорення	
Що вам приходить на думку, коли ви чуєте слово свобода? (Які міркування викликає у вас слово свобода?) Що приходить вам на думку, коли ви чуєте ім'я М. Грушевського?	Пропоноване питання дає можливість всім учням у класі прийняти на рівних умовах участь в його обговоренні.
Питання, що дозволяють зробити узагальнення	
Гляньте на перелік фактів. Чи можна їх поєднати і за якими ознаками?	Змушує учнів упорядкувати інформацію з теми, виходячи з побачених ними спільних і різних ознак і навести обґрунтування прийнятій класифікації.
Питання, що дозволяють дати визначення досліджуваним фактам	
Розгляньте першу групу фактів. Чи могли б ви дати їм назву з одного — двох слів?	Від учнів вимагається проведення узагальнення матеріалів з теми і більш глибоке вивчення фактів

Крім трьох питань, зазначених у сценарії, під час дискусії в міру необхідності повинні задаватися нижченаведені додаткові запитання.

Питання, які конкретизують.

Наприклад: Що ви маєте на увазі, говорячи, що учасник подій був одягнений дивно?

Питання, що впливають на хід обговорення.

Приклад: Ви пам'ятаєте, яку проблему ми розв'язуємо, чи мені слід повторити запитання?

Питання, що підводять підсумок обговорення.

Приклад: Що ми можемо написати на дошці як підсумок нашої дискусії? Ви могли б сказати це одним реченням?

Учитель, не оцінюючи відповіді, записує їх на дошці чи папері. Учням також не дозволяється оцінювати відповіді однокласників. Міркування учнів записуються максимально дослівно. Якщо учень багатослівний, його просять дати короткий підсумок свого виступу. Учитель повинен також записати обґрунтування учнів, чому саме так вони розбивають факти на групи.

Метою другої методики Таби є: навчити дітей узагальнювати й інтерпретувати факти, робити висновки на їхній основі. Як і в першій методиці, використовуються три види питань:

питання, що відкриває обговорення теми заняття;

питання, що дозволяє проводити порівняння досліджуваних фактів;

питання, що дозволяє підбити підсумок обговорення.

Приклади	Призначення питання
Питання, що відкривають обговорення теми заняття	
Що ви дізналися під час поїздки? Що ви нового дізналися про українців?	Збір інформації з заданого питання дає можливість всім учням прийняти на рівних умовах участь у обговоренні.
Питання, що дозволяють проводити порівняння досліджуваних фактів	

Які відмінності ви побачили між цими двома країнами? Чим відрізнялися підходи до досліджуваної проблеми президента Л.Кравчука від підходів президента Л.Кучми?	Спонукує учнів порівнювати відомі їм факти.
Питання, що дозволяють зробити підсумок	
Які висновки ми можемо зробити на підставі проведених досліджень? Після нашого дослідження, що ми можемо сказати про інститут сім'ї?	Від учнів вимагається підведення підсумків обговорення, узагальнень.

При проведенні заняття за другою методикою Таби при необхідності можна задавати додаткові питання, подібні до наведених нижче.

Перевірка повноти охоплення теми.

Приклад: Чи не пропустили ми що-небудь?

Питання, що скеровують увагу учнів на факти.

Приклад: Як вони були одягнені? Скількох чоловік безпосередньо торкнулася ця подія?

Питання про підстави висловленої думки.

Приклад: Що ви побачили у фільмі, що дало вам підстави так подумати? Чому ви так говорите?

Метод „Дилема Хельги”

"Дилема" використовується при обговоренні учнями моральних проблем. У ній зазвичай описується ситуація, коли дійова особа повинна зробити вибір. Дилеми стосуються питань моралі, і учням треба визначити, правильно чи ні діють дійові особи. Наведемо приклад з курсу громадянознавства:

Хельга і Рашель вирости разом, незважаючи на те, що родина Хельги сповідувала християнство, а родина Рашель - іудейство. Вони були великими подругами. Довгі роки цій різниці в Німеччині не надавали великого значення, але після приходу до влади Гітлера ситуація змінилася. Гітлер наказав євреям носити нарукавні пов'язки із шестикіркою зіркою Давида. Він закликав своїх

послідовників громити будинки євреїв і бити їх на вулиці. Зрештою їх стали заарештовувати і висилати з країни. По місту ходили чутки, що багатьох євреїв убили. Приховування євреїв, за якими полювало гестапо, за законами фашистської Німеччини було серйозним злочином.

Один раз уночі Хельга почула стукіт у двері. Відкривши їх, вона побачила Рашель, закутану в темне пальто. Рашель поверталася з гостей. Підійшовши до свого будинку, вона побачила там гестапівців. Вони вже забрали її батьків і братів. Розуміючи, що і її заберуть, Рашель побігла до будинку друзів.

Що ж робити Хельзі? Якщо вона не впустить Рашель, гестапівці напевно її схоплять. Хельга знала, що більшість затриманих євреїв загинули, і вона не хотіла, щоб така ж доля спіткала її кращу подругу. Сховавши її, Хельга порушила би закон, піддала б ризику себе і свою сім'ю. У їхньому будинку була маленька кімната на третьому поверсі, де Рашель була б у безпеці.

Питання: Чи повинна Хельга сховати Рашель?

Правильно сформульована моральна дилема повинна відповідати таким трьом характеристикам. У ній повинна описуватися реальна ситуація, повинні бути поставлені кілька питань, і під час обговорення цієї дилеми учні повинні висловлювати різні точки зору. Запропонована дилема має ці характеристики: у ній йдеться про зобов'язання перед друзями і сім'єю, про відповідальність перед законом і владою, а також про віру у святість людського життя.

Після прочитання книги, після перегляду фільму, під час рольових занять, коли перед учнем виникає моральна дилема, йому необхідно вирішити: що має зробити головний персонаж. Як би він не вчинив, цьому завжди є якесь виправдання. Зверніть увагу на конфліктну ситуацію, яка стосується дотримання різних норм, що виникає в дилемі Хельги.

Чи має право дівчинка-християнка, що живе в нацистській Німеччині, порушувати закон і наражати на небезпеку сім'ю, ховаючи свою подругу-єврейку від гестапо?

План уроку, присвячений моральним дилемам:

перелік загальних рекомендацій з формулювання дилеми для обговорення;
альтернативні дилеми, на які можна замінити первісну, якщо під час обговорення її не пролунали протилежні точки зору;
орієнтовний перелік питань.

Учні висловлюють різні точки зору щодо вчинку головного персонажу в обговорюваній ситуації. Але іноді вони одностайні у своїй думці. Розбіжності в поглядах на те, як повинен діяти головний герой і чому, викликають гарячі дискусії на теми моралі. У плані уроку є альтернативні дилеми, які учитель може запропонувати учням у випадку, якщо первісна викликала одностайне відношення учнів. У них ті ж ситуації, ті ж діючі обличчя, моральні проблеми, і викладені вони так, щоб викликати суперечливе відношення учнів до того, як повинна діяти головна особа. Покажемо це на прикладі плану уроку з "дилеми Хельги".

Частина I: Дилема

Роздайте учням письмовий опис дилеми Хельги. Переконайтеся у тому, що вони розуміють терміни і можуть чітко викласти суть пропонованої дилеми.

Визначте будь-яким способом (наприклад, підняттям рук), що думає клас про те, як Хельга повинна вчинити.

Якщо в класі кілька точок зору і кожна з них підтримує десь третина учнів, виберіть один з чотирьох варіантів, наведених у методичних вказівках до уроку, і проведіть дискусію.

Частина II: Альтернативні дилеми

Якщо весь клас вважає, що Хельга повинна сховати Рашель, то можна запропонувати класові одну з наведених нижче дилем:

А. Припустіть, що до цього Хельга лише раз зустрічалася з Рашель і погано її знала. Як вона повинна була вчинити у такому разі?

Б. Припустіть, що батьки Хельги чули, що відбувається в дверях, і заборонили їй впускати Рашель у будинок. Як вона повинна була б діяти у такому випадку?

Якщо весь клас вважає, що Хельга не повинна сховати Рашель, то можна запропонувати класу одну з приведених нижче дилем:

А. Припустіть, що дехто з друзів Хельги вже переховує євреїв від гестапо. Як вона повинна вчинити тоді?

Б. Припустіть, що Хельга побачила гестапівців, які наближаються, і зрозуміла: якщо вона не впустить Рашель, вони негайно її уб'ють. Як вона повинна була вчинити у такому разі? Коли думки в класі розділяться, проведіть дискусію. Після того, як частина учнів висловлять свої думки щодо дій Хельги, учитель просить клас проаналізувати докази виступаючих. Для успішного

проведення дискусії іноді необхідно запропонувати учням питання, що допомагають глибше зрозуміти суть проблеми. У плані уроку наведений перелік можливих запитань з обговорюваної дилеми.

Частина III: Допоміжні питання

Що є головним з усього того, що поєднує друзів?

Чи має право людина ризикувати своїми рідними заради своїх друзів?

Чи має право людина ризикувати собою заради ближнього?

З погляду Рашель, як повинна була діяти Хельга?

З погляду батьків Хельги, як вона повинна поступити?

Методи підготовки до участі у суспільному житті

Оскільки для формування громадянської позиції найголовніше — це уміння учня брати участь у суспільному житті і впливати на його перебіг, то значною мірою цей процес повинен відходити від традиційної форми викладання. Без практичної роботи в класі, у школі і за її межами підготовка буде носити винятково теоретичний характер і не буде мати ніякого відношення до реального суспільного і політичного життя.

Навчання історії в школі, передусім, має спиратися на досвід учнів, на знання, почерпнуті з життя суспільства. Дж. Дьюї писав: "Якщо її (Історію) брати просто, як історію, то тоді вона відкидається у далеке минуле, стає мертвою і нерухомою. Лише тоді вона набуває певного значення, коли її розглядають як образ соціального життя людини та розвиток людства. Однак я вважаю, що її в такому розумінні не можна вивчати, якщо одночасно не вводити дитину безпосередньо в соціальне життя".

Без практичної роботи у класі, навчальному закладі та за його межами підготовка молоді до активного громадського життя матиме лише теоретичний характер. Тому для підвищення ефективності демократичної освіти в навчально-виховному процесі доцільно використовувати різні види діяльності.

Наведемо приклади форм роботи з учнями, що можуть бути використані поряд із роботою на уроках

Інтерв'ю з активними людьми. Головним джерелом для дослідження життя суспільства є люди, які мають відношення до управління, до підтримки держави, які намагаються вплинути на суспільну ситуацію. Про багатьох з цих людей ще нічого не писали, але в кожного з них є що розповісти учням про досягнення і розчарування, а також про якості, якими потрібно володіти для

того, щоб впливати на політику. Спостереження й інтерв'ю учнів можуть бути пов'язані з певними темами (наприклад, турбота про дітей) чи процесами (наприклад, пошуки підтримки законопроекту), або із загальною думкою про можливості громадянської активності. Спостереження й інтерв'ю можуть бути основою для таких видів діяльності, як формування точки зору на певну тему, створення дослідницького проекту, реалізація можливостей суспільних служб, участь у передвиборній кампанії.

Ігровий уряд і моделювання. Беручи участь у моделюванні діяльності ООН, судів, дипломатичних проблем, законодавчого процесу і управління адміністративними органами, учні виробляють уміння приймати рішення, їхня активність стає схожою на участь дорослих у суспільному житті. Вони також знаходять знання і навички, необхідні для ефективної участі і впливу на суспільну ситуацію.

Вивчення життя відомих людей. Вивчаючи біографії відомих людей і оцінюючи їхні вчинки й ідеї з історичної точки зору, учні можуть багато чого довідатися про служіння на благо суспільства. Серед відомих людей є не тільки адвокати і політики. Є чимало простих громадян, що активно служили і служать на благо суспільства. Їхнє життя теж необхідно вивчати. Важливо розповідати про те, як зусилля простих людей допомогли змінити життя суспільства.

Участь в управлінні школою. Це допоможе учням розвинути в собі навички контролю та впливу. Управлінська діяльність учнів реалізується через участь в учнівському самоврядуванні, консультативних комітетах, учнівських міських зборах, Раді школи тощо. Висловлюючи свою думку щодо шкільних рішень, проблем дисципліни, учні розвивають навички участі в житті суспільства.

Процес навчання необхідно розглядати з еволюційної точки зору. Спочатку учні можуть виконувати завдання, у яких, на перший погляд, не виявляється контроль дорослих над ходом суспільного і політичного життя. Завдання повинні змінюватися відповідно до розвитку інтересів і розуміння складних політичних проблем. Учні шостого класу, наприклад, можуть спробувати виробити правила діяльності агори в Афінах на основі існуючих джерел та матеріалу підручника, а також власного бачення. Старші школярі, навпаки, можуть запропонувати внести зміни до Конституції України.

Якщо розглядати кожне з цих завдань окремо, то вони не мають прямого відношення до реальної соціальної політики муніципалітету й органів державної влади.

Завдання інтегрованого курсу — організувати ряд послідовних завдань, що,

доповнюючи одне одного й у поєднанні з більш формальною навчальною роботою, розвивають в учнів навички контролю за різними сферами громадського життя і впливом на нього.

Зустрічі з громадськими та політичними діячами. Головним джерелом у процесі дослідження суспільного устрою є люди, які мають безпосереднє відношення до державного управління та впливають на суспільну ситуацію. Спостереження та інтерв'ю можуть слугувати основою таких видів діяльності, як формування погляду на певну тему, проведення дослідницького проекту, реалізація можливостей суспільних служб, участь у передвиборчій кампанії тощо.

Участь у діяльності суспільних служб. Працюючи на добровільних засадах у лікарнях, дитячих будинках чи садках, в інших суспільних службах або державних закладах, школярі здобувають реальний досвід. Безпосередня допомога людям викликає в учнів почуття задоволення та впевненості в діях. Такий досвід є основою для роздумів на соціальні, політичні теми, пов'язані з проблемою рівня життя, справедливості, ефективності функціонування служб. Він може стимулювати інтерес учнів до контролю та впливу на певну ситуацію і привести до нових досліджень чи громадських дій.

Участь у виборах. Залучення учнів до підготовки виборів не повинно обмежуватися технічною роботою чи збиранням статистичних даних. Треба спонукати вихованців до роздумів над політичними та стратегічними питаннями й організувати дискусії на ці теми.

Публічні виступи, виклад поглядів та участь у політичних суперечках. Політичні суперечки та дискусії створюють можливості для моральних роздумів та поповнення знань. Публічний виступ — одна з основних навичок, які доцільно розвивати в молодій людині. Учні повинні набувати ці здібності, уміти виступати без підготовки перед різною аудиторією.

Дослідження у сфері суспільного життя. Вивчаючи життя громади, учні отримують не тільки важливу інформацію, а й навички контролю та впливу на державні механізми. Вони можуть збирати новини, проводити соціологічні опитування громадян про ціни, податки, умови життя, забруднення довкілля", якість функціонування соціальних служб тощо.

Учнівські програми та проекти. Ефективність навчального процесу буде вища за умови залучення учнів до здійснення різних акцій та проектів, спрямованих на вдосконалення функціонування та демократизацію навчальних закладів чи забезпечення інтересів місцевої громади. Вони можуть організувати

власні групові програми або об'єднати зусилля з існуючими захисними організаціями. Такі проекти можуть стосуватися різних проблем, пов'язаних, наприклад, із переробленням відходів, захистом довкілля, зменшенням видатків уряду, підвищенням загального добробуту, забезпеченням ефективної роботи соціальних служб тощо. Саме тут знаходять практичну реалізацію здобуті в навчальному закладі знання та вміння.

РУХАВКИ

Для зняття втоми, покращення самопочуття, відновлення працездатності та підвищення емоційного стану пропонуються наступні рухавки:

Компот.

Учні об'єднуються в групи за назвами фруктів. Зараз я буду варити компот з яблук і грушок, з сливок і яблук, з винограду і персиків (варіанти можуть бути різні). Учні, яких назвали, встають.

Кролик.

У мене в руках кролик. Я поцілую його у вушко (у лапку, у носик, тощо) і передам..., " Умовного "кролика" передають і цілують по колу. Коли останній учень поцілував кролика, тоді пропонується поцілувати свого сусіда або сусідку з кола в те саме місце, в яке цілували кролика.

Тропічний дощ.

Вчитель іде по колу і клацає пальцями, тре долоню об долоню, плескає в долоні, тупає ногами, (клацає, тре, плескає, тупає...). Усі дії вчителя коло учасників повторює і змінює звуки лише тоді, коли вчитель проходить повз нього. Після досягнення найбільшого звуку вправа повільно повторюється у зворотньому порядку.

Вітер дує для того, хто... (Сонце світить для того, хто...)

Учні сидять в колі, а вчитель вимовляє фразу "Вітер дує для того, хто... сьогодні в мештах,... хто не снідав,...хто на собі має щось червоне... тощо ", причому називає ознаку, яка є на ньому . Ті, хто на собі це знайшли, встають і швидко міняються місцями з іншими учнями. Той учасник, якому не вистачило вільного стільця, стає ведучим.

Зроби фігуру. Вікінг, тостер, слон.

Спочатку вчитель показує вправи за допомогою учнів, а потім проводить рухавку зі всіма учасниками, вказуючи на одного з них і називаючи "тостер", "слон", "вікінг".

На відпочинку.

Учням, які стоять в колі, вчитель розповідає історію про мисливця і супроводжує її рухами.

"Мисливець прокинувся, потягнувся, умився, взявся за гаряче горня, обпікся, схопився за кінчик вуха, взяв рушницю, вийшов з намету, пішов на полювання. Іде - трава висока, колоди дерев великі, сонечко припікає, піт стікає. Біжить заєць: бах - промазав, летить качка: бах - промазав, біжить вовк - геть від нього. (Темп пришвидшується)...піт стікає, сонечко припікає, колоди великі, трава висока. Добіг до намету, защебнув його. Уф-ф."